

БАЈРАКЛИ ЦАМИЈА У БЕОГРАДУ

Од многобројних цамија које су Турци за свога времена у Београду подизали, до наших дана сачувала се једино Бајракли цамија. Ако се има на уму да су Турци држали Београд, с малим прекидима, око 300 година и да је Београд у овоме делу турског царства поред војног и политичког претстављао и важан културни и привредни центар, биће јасно да се у њему налазило много разних грађевинских објеката, који би, да су сачувани, претстављали интересантне реткости и историског и културног значаја.

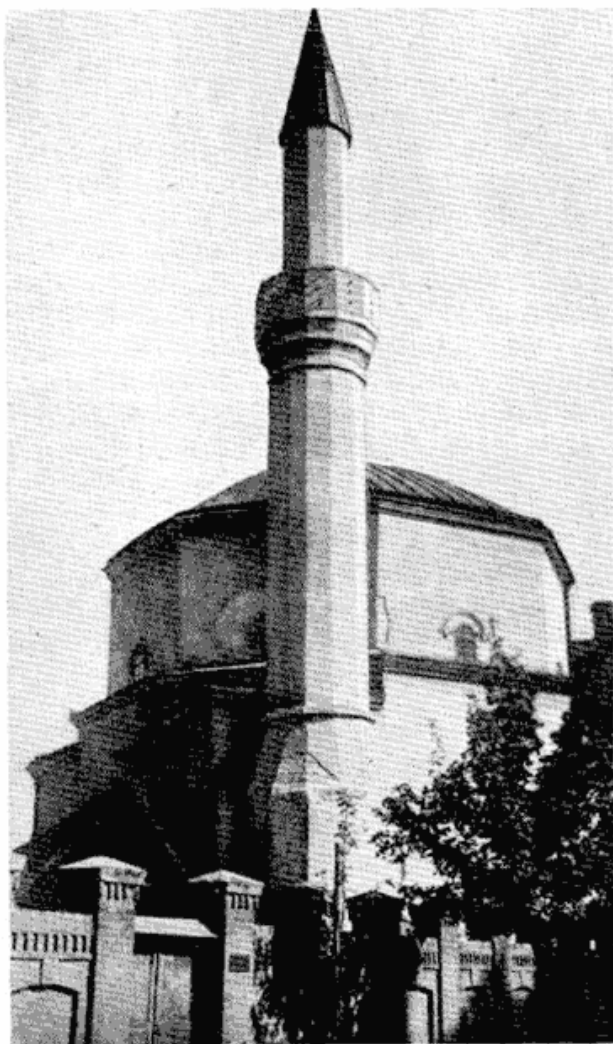
Према познатом турском путописцу Евлији Челебији који је пропутовао кроз Београд 1660 године и описао оно што је у њему нашао и видео, Мехмед Р. Делић, описујући турске старине у Београду, каже: „У то доба у Београду је било великих монументалних грађевина. Разумљиво, у првом реду величанствених цамија, везирских и приватних дворова, текија разних дервишких редова, множина турбета разних знаменитих покојника, изграђених водовода, себиља (точiona воде), женских и мушких купатила, караван—сараја и слично“.¹

Нема сумње да је у мноштву тих грађевина највише било цамија, а колико их је уствари било, у томе се не слажу ни историци Београда. Др. Душан Ј. Поповић, на пример, у својој књизи „Београд пре 200 година“, пише:

„У Београду се за време Турака налазио велики број цамија, од којих су

неке биле особито лепе. Није их било 210, како је забележио Евлија Челебија, ни 100, како је забележио Хаџи-Калфа; било их је око 80 односно 56 великих и око 20 малих“.²

Овакво стање односило се на време до друге окупације Београда од стране

Сл. 1 — Бајракли-цамија у улици Господар Јевремовој број 11, снимак из 1940 године

¹ Мехмед Р. Делић, Турске старине у Београду, Београдске општинске новине, 1937, број 1—3, 69.

² Др. Душан Ј. Поповић, Београд пре 200 година, Београд 1935, 9.

Аустријанаца. О томе какве су промене настале у периоду окупације, М. Р. Делић каже: „По паду Београда — особито по други пут — 1717 године у руке принца Евгена Савојског, одмах је једна најугледнија џамија претворена у Катедралу. На месту друге велике џамије подигнута је болница. Одмах по заузећу Београда Језуите су добиле одобрење да се могу населити у вароши, па су и они, по одобрењу, многе џамије претворили у своје станове, манастире, богомоље, болнице и друго. Године 1720 допуштено је Францисканима, Миноритима, Капуциним и Тринитарцима да и они могу да заузму неке џамије и да их претворе у своје цркве, самостане и слично. Разумљиво је да је знатан број џамија дошао тада под удар „чишћења свега оног што је старо и неупотребљиво“ као и оног што је захватила регулација новог плана аустријскога око изградње нове вароши и новог утврђења.“³

Ту једину и до наших дана сачувану џамију подигао је, према М. Р. Делићу, султан Сулејман II 1690 године, када је први пут повратио Београд од Аустријанаца, а о њеној судбини под аустријском окупацијом М. Р. Делић каже: „Да је и ова џамија претрпела метаморфозу приликом другог или трећег освајања Београда по Аустро-Немцима јасно доказују на истој преостали трагови. Наиме, јасно је свакоме на први поглед да мунара од постоља навише не припада основној згради која је сва саграђена од камених коцки. Мунара је сама саграђена од опеке, малена и незграпна, сигурно пошто је првотна мунара порушена да би уступила место звонику. А осим тога, проваљиван је леви зид од севера као и онај где је михраб. То је било потребно да се постави олтар и улаз у њ. А то је и дало повода да се зидови споља омалтеришу, јер су она проваљена места закрпљена такође опеком. Као што је горе речено Београд су овај пут Турци ослободили од Аустро-

Немаца 1690, а Сулејман II умро је 1691 године у коме је међувремену, вероватно и нешто мало касније, ова данашња Бајракли џамија, као знак победе подигнута.“⁴

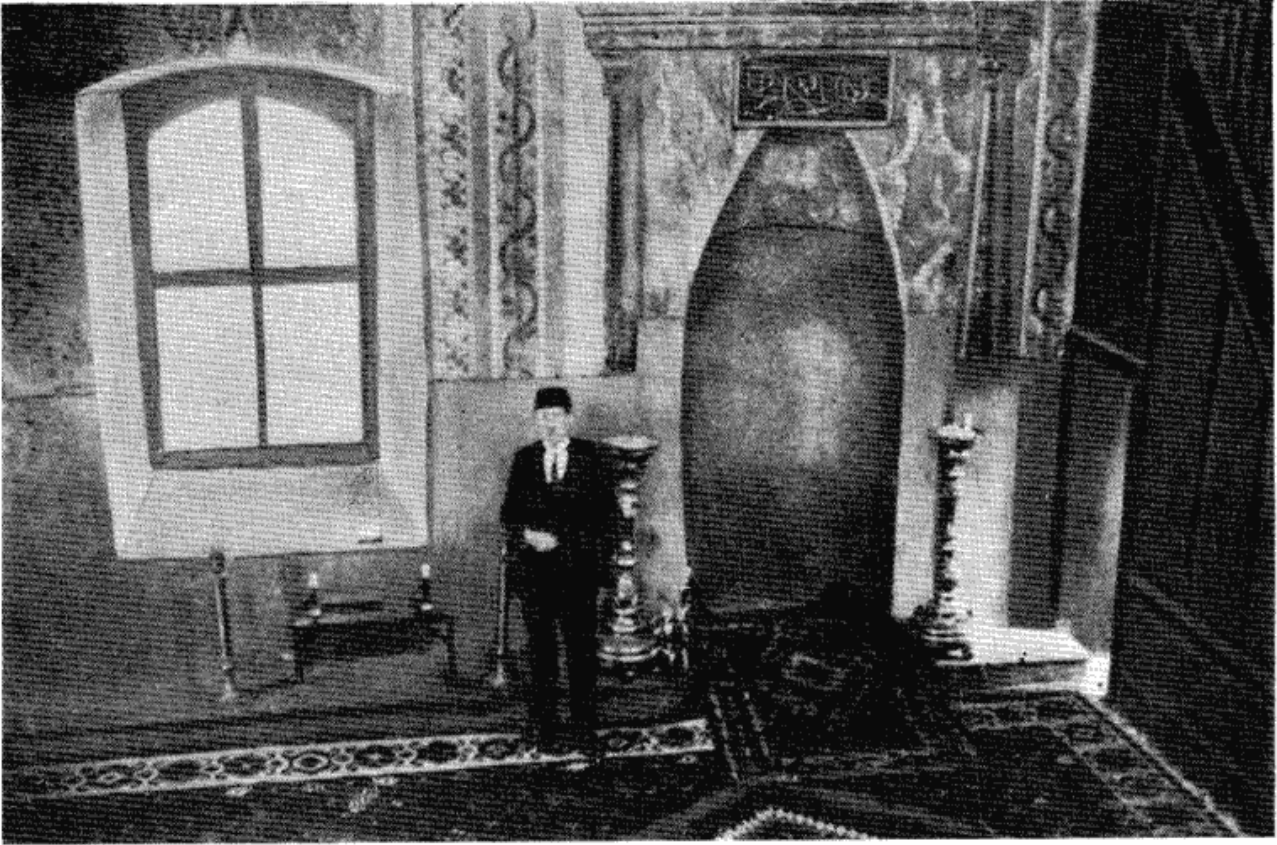
Нема сумње да су Турци, после протеривања Аустријанаца све те оштећене и у цркве претваране џамије, поправили и своје првобитном облику вратили, али то нису могли извршити темељито и у потпуности и због њиховог великог броја, а и због економске ослабљености која је дошла као последица честих ратова. Тако непотпуно поправљена наша Бајракли џамија је наставила свој живот и са малим бројем других доживела 1867 годину и у њој дан дефинитивног напуштања Београда од стране Турака.

Процес расељавања турског градског становништва почео је са Карађорђевићевим устанком, нарочито после заузећа Београда 1806 године и повећавао се паралелно са осамостаљивањем Србије. После хатишерифа, 1830 године, којим је српска кнежевина добила извесну аутономију, тај процес је знатно убрзан, јер је дојучерашњим апсолутним господарима тешко падало делење власти са другим, тим више што су изглед повратка на старо били све мањи. Тако је то ишло до 1862 године. Познати крвави инциденти до којих је те године дошло после сукоба код Чукур-чесме и бомбардовање Београда у вези с тим, учинили су да је велики број градског становништва исламске вере напустио Београд, а пет година касније, када је и последњи турски војник морао да напусти београдску тврђаву, грађани турског порекла листом су напустили Београд. Па ипак у граду је остао извештан број муслимана, занатлија и посласличара, махом славенског порекла. Као живи доказ за то имамо посласличарску радњу познатог београдског посласличара Пеливана, у улици 7 јула, на чијој фирми и данас стоји да је основана 1851 године. И благодарјећи баш томе малом броју

³ М. Р. Делић н. д., 70.

⁴ М. Р. Делић, н. д., 70. Међутим, има мишљења да је Бајракли џамија подигнута много раније, да ју је подигао султан Сулејман

Величанствени, 1521 год., приликом опсаде Београда и да је по заузећу утврђења у овој џамији обавио свечану молитву.

Сл. 2 — Унутрашњост Бајракли џамије са михрабом

преосталих муслимана, Бајракли џамија је продужила свој опстанак до наших дана.

У то време је у Београду било још неколико џамија којих се стари Београђани још сећају: Батал-џамија, код данашње Народне скупштине, Делијска, иза садашње зграде Академије наука, Турбе-џамија, код данашњег Народног позоришта и тако даље. И да би муслимани становници Београда могли вршити своје верске обреде, држава је одлучила да се у ту сврху оправи и оспособи једна од постојећих џамија. Избор је пао на Бајракли џамију. Ево како је до тога дошло:

Министар просвете и црквених дела Србије под бројем 1238 од 10 маја 1868 године упутио је Државном савету акт следеће садржине:

„Да не би мухамеданци који се по својим условима у Београду баве, без религиозне утехе били, Његова светлост благоизволела

је наредити да се једна од овдашњих џамија оправи за богомољу њихову.

Услед овог високог налога, изабрана је као најцелисходнија Бајрак-џамија и Министар грађевина по молби мојој изаслао је стручне људе, те су исту џамију као и једну кућу до ње где ће хоџа обитовати, прегледали и као што ме под 3-V- т. г. бр. 1062 извештава, оправка биће извршена до 2 јунија т. г. Како је мали број мухамеданаца који овде станују, а по већој чести сиромашног су стања, и нису кадри собом издржавати хоџу и муџезина, то потписани у име правит. Његове светлости моли Држав. савет да изволи одобрити следеће:

„Министар просвете и црквених дела овлашћује се да може од 1 јунија т. г. издати хоџи при овдашњој Бајрак-џамији до 240, а муџезину до 120 тал. годишње. Према овом да се сума од 1.800. — гр. пор. рачунајући више наведену годишњу помоћ од 1 јунија до конца ове рач. године, изда из суме за изванредне трошкове целом правитељству

одређене, а за идућу рач. годину да се у буџет стави.⁵

М. Просвете и црквених дела,
Д. Црнобарац, с. р.

У вези са овим предлогом, 18 маја 1868 уследио је указ кнеза Михаила Обреновића који гласи:

МИХАИЛ ОБРЕНОВИЋ III

по милости Божјој и вољи народној
Књаз српски

По договору са Државним саветом решили смо и решавамо:

„Да се Министар просвете и црквених дела овласти да може од 1 јунија ове године издавати хоџи при овдашњој Бајрак-цамији по 240, а муџезину по 120 талира годишње. Према овом да се сума од 1.800.— гроша пореских, рачунајући више наведену годишњу помоћ од 1 јунија до конца ове рачунске године, изда из суме за ванредне трошкове целом правитељству одређене, а за идућу рачунску годину, да се у буџет стави. Наш Министар просвете и црквених дела и финансија нека ово решење изврши.

М. М. Обреновић, с. р.

18 маја 1868 год. у Београду

Министар просвете и црквених дела
Д. Црнобарац, с. р.
Министар финансија,
К. Цукић с. р.⁶

Као што се из предње преписке види Бајракли-цамија је обновљена и у њој су се опет почели вршити верски обреди у другој половини 1868 године. Из остале преписке Министарства просвете видимо да је из куће до саме цамије исељен неки Вилхелм Шосберг, кројач, па је иста оправљена и имаму за становање додељена.⁷ Први имам и муџезин у обновљеној цамији били су из Сарајева.⁸

Године 1871 образован је џематски (парохиски) одбор и постављен џамиски тотор.⁹ Такво стање било је до 1876 године. Те године услед рата са Турском и вероватно психозе створене у вези с тим, већина муслимана је напустила Београд, па су то учинили и џамиски службеници. Из преписке Министарства просвете са Управом града видимо да су власти све џамиске ствари од имама преузеле и исте у џамију ставиле, врата затвориле и запечатиле.¹⁰

Куће у којима су имам и муџезин становали, дате су избеглицама на становање. Нажалост, недостају нам подаци на основу којих би могли пратити живот цамије у времену од ових дана до 1893 године. Па ипак, основана је претпоставка да су се муслимани избегли 1876/7 године, понова вратили у Београд, а вероватно се и изван број нових населио, јер се само тиме може објаснити поновно обнављање и отварање Бајракли-цамије. И заиста, цамија је 1893 године обновљена. О томе нам говори хронограм на турском језику сачињен 1893/4 године, а сачуван у цамији до наших дана. Доносимо тај хронограм који у преводу на нашем језику гласи:

Х Р О Н О Г Р А М

изречен од стране Кади-заде Теуфик ефендије Нишлије приликом поправке и обнављања часне Бајракли цамије у вароши Београду, унутар Србије, учињеног од стране владоца Србије, његовог Величанства Краља Александра:

Заменик Божјег Посланика, Узвишени Халифа Времена Старешина муслимана, Његово Величанство Султан Абдул Хамид хан

⁵ Држ. архив у Београду, Дел. прот. Мин. просвете и цркв. дела, број 1238 од 10. V. 1868.

⁶ Држ. архив у Београду, Дел. прот. Мин. просв. и цркв. дела бр. 1398 од 23. V. 1868.

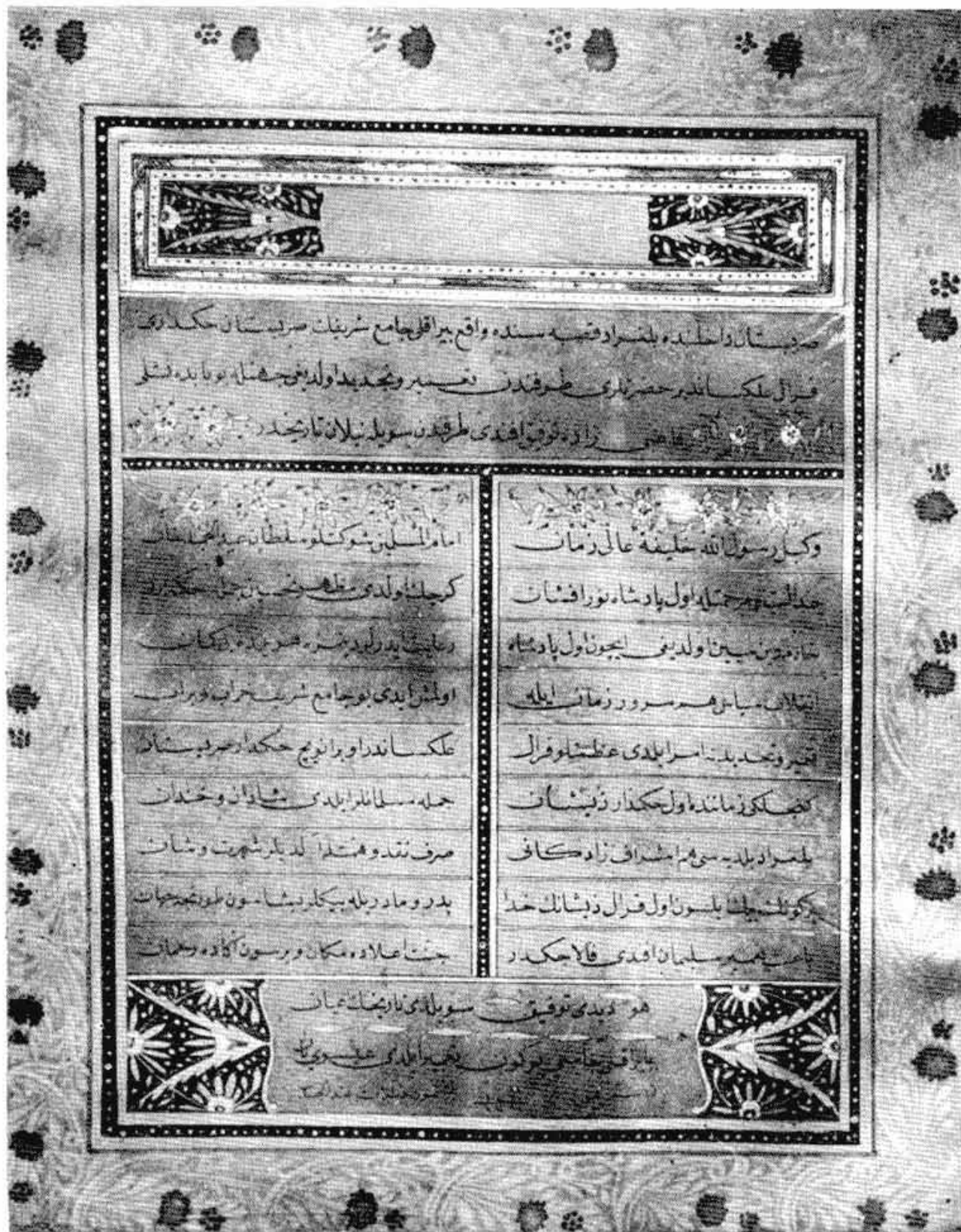
⁷ Држ. архив у Београду, Дел. прот. Мин. просв. и цркв. дела број 1311, 1868.

⁸ Имам се звао: Мухамед ефендија Хацимехмедовић, а муџезин: Узеир Хациахмедовић, који су се јавили Министру просвете

и цркв. дела, Држ. архив у Београду Дел. прот. Мин. просв. и цркв. дела број 2958, од 6. VII. 1868 године.

⁹ Држ. архив у Београду, Дел. прот. Мин. просв. и цркв. дела број 1325/71.

¹⁰ Држ. архив, Београд, Дел. прот. Мин. просв. и цркв. дела број 3497 од 1. XI. 1876 г. и број 273 од 7. II. 1877 г.

Сл. 4 — Хронограм поводом обнављања џамије 1893(4) године. Оригинал се налази у Бајракли џамији у Београду

Тај цар, који просипа светлост,
 праведношћу и милошћу
 Уистину је постао предметом див-
 љења свих владаоца,
 Зато што тај цар служи прејасној
 вери
 Без сумње се нашој вери посвуда
 указује пажња.
 Услед политичких промена и те-
 чајем времена
 Ова часна цамија је била постала
 рушевина и пуста.
 Да се она поправи и обнови, на-
 реди Његово Величанство Краљ
 Александар Обреновић, Владалац
 Србије.
 У своје младалачком добу тај
 славни владалац
 Све муслимане учини веселим и
 насмејаним.
 Београдска општина и угледни
 прваци
 Стекоше глас и славу уложивши
 свој новац и труд.
 Бог хиљадио сваки дан томе
 славном краљу
 Нека хиљаде (година) живи са
 својим оцем и мајком докле свет
 постоји.
 Иницијатор оправке је Сулејман
 ефендија Фалацић
 Нека Свемилостиви и њему даде
 места у најузвишенијем рају.
 „Ху“ (Он, Бог) рече Теуфик и
 јавно изрече хронограм:
 Данас хришћански хлеб поправи
 Бајракли-цамију!
 Име „Ху“ при израчунавању
 додај.¹¹

$$\frac{11}{1311} = 1893/4 \text{ год.}$$

После ове друге обнове цамије, по-
 нова се образује цематски одбор и од
 тада се живот исламске верске зајед-

нице развија и тече нормално. Бригу о
 издржавању цамије, других верских
 објеката и службеника, коју је дотад
 држава водила, преузела је на себе
 Општина града Београда.¹²

Прву већу оправку на цамији извр-
 шила је Општина 1930 године приликом
 устоличења првог Реис-ул-улеме Југо-
 славије Хаџи Ибрахим еф. Маглајлића.
 Три године доцније Општина је у кругу
 цамије подигла нову зграду за стано-
 вање имаму, пошто је део старе зграде
 у којој је имам дотад становао, био до-
 трајао.

Приликом бомбардовања Београда
 1941 године, кров цамије је изгорео од
 немачке запаљиве бомбе, али је исте
 године и поправљен. Исто тако прили-
 ком борби за ослобођење Београда, 1944
 године, Немци су, при повлачењу, ми-
 нобацачем опет у јачој мери оштетили
 један ћошак цамије и добар део крова,
 као и врх минарета, па су и та оште-
 ћења, по ослобођењу, од стране Извр-
 шног одбора Народног одбора града Бео-
 града, већ у пролеће 1945 године по-
 прављена.

Године 1946 Бајракли-цамија је као
 историски споменик стављена под за-
 штиту државе. У вези с тим Завод за
 заштиту и научно проучавање споме-
 ника културе Народне Републике Срби-
 је, пре три године, приступио је опсе-
 жним конзерваторско-рестаураторским
 радовима који су још у току, а за које
 је дао средства делом Народни одбор
 града Београда, а делом Савезно извр-
 шно веће.

Захваљујући томе, овај историски
 споменик биће сачуван од даљег про-
 падања, а истовремено ће и убудуће слу-
 жити својој намени.

Бригу о даљем издржавању Бајра-
 кли-цамије пренео је Народни одбор
 града Београда почетком ове године на
 Музеј града Београда.

¹¹ Хидретска 1311 година, која одговара
 1893/4 наше ере, изведена је из арапских сло-
 ва која означавају одређене бројеве. Тако
 слова „ХУ“ означавају број 11.

¹² Држ. архив, Београд, Дел. прот. Мин.

просв. и цркв. дела број 11300, 16292, 19228/1895
 г. Из ових аката се види да имам Бајракли
 цамије Сулејман еф. Фалацић прима плату
 од Општине града Београда и да му не треба
 наплаћивати порез на плату.

LA MOSQUÉE »BAJRAKLI DŽAMIJA« DE BELGRADE

A. HADŽIĆ

Des nombreuses mosquées, dont certaines étaient monumentales, que les Turcs avaient élevées à Belgrade du temps de leur domination, seule la »Bajrakli džamija« nous est restée. Selon certains historiens, elle aurait été érigée par le Sultan Sulejman II, en 1690, alors que Belgrade venait, pour la première fois de repasser aux mains des Turcs. Cependant, on pense qu'elle aurait pu être construite bien plus tôt, par le Sultan Sulejman le Magnifique, en 1521, lors du siège de Belgrade. Il ne fait aucun doute qu'elle a été construite par l'un de ces deux sultans, car elle porte l'étendard (bajrak) de la victoire qui lui a donné son nom de Bajrakli džamija.

Comme beaucoup d'autres, cette mosquée a été, lors de la seconde ou de la troisième prise de Belgrade, transformée en église catholique par les Autrichiens. Cela se voit encore par les traces laissées sur son mur Nord, gauche, qui a été percé pour faire place à un autel, ainsi que sur les minaret qui a été démoli pour qu'on puisse y construire un clocher sur ses fondations.

Les Autrichiens une fois chassés, les Turcs en ont de nouveau fait une mosquée et lui ont redonné sa forme première. Mais, d'un côté ces réparations, de l'autre les temps, ont réduit cette mosquée à un état assez triste. Un an après la libération de la Serbie de la domination turque, en 1868, le prince de Serbie Mihajlo III Obrenović, ordonne qu'elle soit remise en état et aménagée pour qu'on y puisse célébrer le culte. En 1893/4 elle est une fois de plus, sur l'ordre du roi

Alexandre Obrenović, réparée et rénovée. D'autres réparations seront encore effectuées par la Commune de Belgrade en 1930.

Lors du bombardement allemand de Belgrade de 1941, son toit a brûlé et, au moment de la libération de la ville, en 1944, les mortiers allemands l'ont une fois de plus assez sérieusement endommagée. Immédiatement après la libération de la Yougoslavie, en 1945, le Conseil Exécutif de la Ville de Belgrade l'a fit réparer provisoirement et, en 1946, elle a été classée comme monument historique. Actuellement elle fait l'objet de vastes travaux de conservation et de restauration afin qu'elle se conserve le plus longtemps possible et puisse servir à ce pour quoi elle était destinée.

Au début de cette année, le Conseil Municipal de la Ville de Belgrade a chargé le Musée de la Ville de Belgrade du souci de l'entretien de la »Bajrakli džamija«.

Illustrations dans le texte:

- Fig. 1 — La mosquée Bajrakli, située dans la rue Gospodar Jevremova № 11, en 1940
- Fig. 2 — L'intérieur de la mosquée Bajrakli avec son mihrab
- Fig. 3 — Décret du prince Mihajlo Obrenović, du 18 Mai 1868. L'original se trouve aux Archives Nationales de la R.P. de Serbie
- Fig. 4 — Chronogramme de la rénovation de la mosquée de 1893/94. L'original se trouve dans la mosquée Bajrakli à Belgrade